

Dívčí lyceum v Holešovicích II.

16.12.2025 - | Městská část Praha 7

Když se v září 1909 díky aktivitě místních spolků podařilo v Holešovicích otevřít dívčí lyceum, šlo o poměrně významný krok. Tento typ školy, zavedený do systému rakouského školství v roce 1900, umožnil dívkám získat vyšší vzdělání a jeho absolvování (byť s omezeními) také dovoľovalo dosáhnout další vzdělání a kvalifikaci.

V prvním školním roce se otevíraly hned dva ročníky holešovického lycea – první, do kterého bylo zapsáno čtyřicet studentek, do čtvrtého pak ještě o čtyři více. Škola byla zaměřena všeobecně, čemuž odpovídala i skladba vyučovaných předmětů. Velký důraz byl kladen na výuku jazyků – kromě mateřštiny nechyběla tehdy samozřejmě výuka němčiny již od prvního ročníku, ve čtvrtém roce studia pak do rozvrhu přibyla francouzština. Škola také nabízela nepovinnou latinu. Vcelku dost se dívky věnovaly i přírodním vědám – „arithmetice a měřictví“ a přírodopisu. Zcela v duchu doby nechybělo ani náboženství jako předmět, v prvních čtyřech ročnících po dvou hodinách týdně, později jedna. Studentky se učily i dějepisu a zeměpisu, poměrně překvapující je prostor, který byl ve škole věnován kreslení – dívky měly po celou dobu studia tři hodiny týdně, v prvních dvou ročnících se navíc zdokonalovaly i v krasopise.

Praktickou část výuky pak tvořil předmět „vychovatelství“ v posledních dvou ročnících a dále ji doplňovaly nepovinné předměty ruční práce, respektive domácí hospodářství. Součástí rozvrhu byly i tzv. tělocvičné hry – těm byl zpravidla věnován celý den – jednalo se o celodenní vycházky do okolí nebo sportování. Protože škola neměla vlastní tělocvičnu, výuka v prvních letech probíhala na hřištích Spolku pro pěstování her české mládeže na Letné. I později tělocvik zůstával nepovinným předmětem, jehož výuka se odehrávala ve škole U Studánky (dnes FZŠ Umělecká). Při tělocviku se dle tehdejších osnov kladl důraz na „všestranné a souměrné sílení těla, přirozený půvab v postoji, lehkou chůzi, nenucený a hladký pohyb“.

Zajímavé je také podívat se blíže na organizaci školního roku. Vyučování začínalo zpravidla ve třetí zářijové dekádě a školní rok trval do počátku července. Prospěch a chování studentek byly hodnoceny dvakrát během roku, podobně jako dnes, první pololetí končilo obvykle na počátku února. Je třeba mít na paměti, že jsme se ocitli v době existence rakouského mocnářství, proto většina slavností či speciálních událostí nějak souvisela s panovnickým rodem. Například 4. října se tradičně mší ve školní kapli U Studánky slavily jmeniny císaře Františka Josefa, v listopadu se pak vzpomínalo na císařovnu Alžbětu. Žákyně katolického vyznání také byly během školního roku třikrát u zpovědi a u svatého přijímání, účastnily se duchovních cvičení během Velikonoc nebo průvodu při svátku Božího těla.

Osobnosti ve sborovně

Samotnou školu ale samozřejmě utvářejí zejména studenti, respektive studentky, a pedagogové, respektive pedagožky. Nutno poznamenat, že i přes relativně krátkou existenci holešovického lycea prošly tamějším pedagogickým sborem velice zajímavé osobnosti. O iniciátorovi a pozdějším řediteli lycea Janu Satranském už byla řeč, zdatně mu ovšem sekundovaly i některé jeho kolegyně. Od počátku fungování školy zde působila jako učitelka zeměpisu, matematiky, přírodopisu a vychovatelství PhDr. Anna Berkovcová (1881–1960). Rodačka z Blovic u Plzně se po absolutoriu pražského gymnázia Minerva přihlásila na Filozofickou fakultu tehdejší Karlo-Ferdinandovy univerzity, kde v roce 1907 úspěšně získala doktorát v oblasti přírodních věd – její specializací byla botanika. Původně se chystala na vědeckou dráhu, ovšem zdravotní problémy nakonec způsobily, že si zvolila kariéru pedagožky. Tu zahájila na lyceu v Chrudimi a po dvou letech se stala členkou

pedagogického sboru v holešovickém lyceu. Na počátku školního roku 1917/ 1918 dokonce Berkovcová nahradila ve funkci ředitele Satranského, který byl tehdy nucen školu opustit. Dr. Berkovcová je také považována za zakladatelku českého dívčího skautingu, v roce 1915 zorganizovala první junácký dívčí tábor a do roku 1918 vedla celou dívčí odnož této organizace.

Další velice významnou a především výraznou osobností, která pedagogicky působila na lyceu, byla dcera pozdějšího prezidenta dr. Alice Masaryková (1879–1966). V první řadě je nutno předeslat, že ačkoli ji bezesporu formovalo liberální rodinné prostředí, kde se v otázkách dosažení vzdělání nedělaly rozdíly mezi syny a dcerami, téměř jistě by se prosadila, i kdyby nenosila jméno budoucího prezidenta. Alice Masaryková vystudovala, podobně jako její pozdější kolegyně z lycea Anna Berkovcová, první dívčí gymnázium Minerva. Po jeho absolutoriu v roce 1898 začala studovat na lékařské fakultě pražské univerzity, z ne příliš jasných důvodů však tohoto studia po dvou semestrech zanechala a přešla na filozofickou fakultu, kde vystudovala filozofii, sociologii a historii. Poté ještě absolvovala postgraduální studium na univerzitě v Lipsku, kde se navíc účastnila přednášek, které se dotýkaly tehdy nově „objevených“ sociálních témat. V roce 1904 pak Alice Masaryková přijala pozvání otcových amerických přátel, rodiny Craneových, a odcestovala do Chicaga, kde si chtěla prohloubit teoretické znalosti a praktické dovednosti v oblasti sociální práce. Po návratu z USA v polovině roku 1905 se začala více angažovat v ženském hnutí, na podzim téhož roku se stala podporovatelkou spolku Dívčí akademie, který si kladl za cíl zřídit na Moravě dívčí gymnázium. V prosinci téhož roku vystoupila na hojně navštíveném setkání zástupkyň českých a rakouských ženských spolků. V následujících letech napřela svou pozornost směrem k abstinentnímu hnutí, které se v prvních letech 20. století rozmohlo takřka v celé Evropě. Upozorňovala především na negativní vliv konzumace alkoholu u dětí. V roce 1906 přeložila dvě odborné knihy na toto téma, zároveň však hledala profesní uplatnění, které by jí umožnilo zbavit se ekonomické závislosti na rodičích. I proto přijala v létě 1906 nabídku a stala se učitelkou na dívčím lyceu v Českých Budějovicích. Dle pamětníků se mezi žáčkami těšila velké oblibě a i zde pokračovala ve svých občanských aktivitách. Její životopisci se neshodují, proč se nakonec rozhodla opustit jižní Čechy a vydat se do Prahy, ale je pravděpodobné, že vzhledem k široké škále aktivit pro ni byl nakonec pobyt v centru Čech lákavý a výhodný.

Na počátku školního roku 1910/1911 tak Alice Masaryková rozšířila pedagogický sbor holešovického lycea. Místo údajně získala i s pomocí své přítelkyně a kolegyně ze ženských spolků Františky Plamínkové. Masaryková dostala na starost výuku dějepisu, zeměpisu a vychovatelství. Učila ve všech ročnících lycea, vyjma prvního. Navíc se stala správkyní dějepisného a zeměpisného kabinetu, což obnášelo především péči o inventář a pomůcky k výuce. V případě těchto předmětů se jednalo zejména o knihy a mapy. Kromě vlastní výuky se Alice Masaryková se studentkami účastnila řady aktivit nad rámec výuky – v druhém roce svého působení na škole například zorganizovala výlet na Zbraslav, jindy zase přednášela při oslavách panování císaře o významných událostech v dějinách českého národa během císařovy vlády. Zajímavým vkladem Alice Masarykové do dějin školy je bezesporu stať s názvem Ženy v práci sociální, uveřejněná ve výroční zprávě školy za školní rok 1912/1913. Masaryková zde vyzdvihuje nutnost sociální práce při řešení problémů moderní doby a zároveň propaguje právě studium na lyceích, která podle pisatelky poskytují velice solidní základ pro uplatnění jejich absolventek v tomto oboru.

Pro úplnost je třeba uvést, že před otevřením školy se o místo v pedagogickém sboru ucházel, byť neúspěšně, i pozdější prezident republiky Edvard Beneš.

Kam z lycea?

První léta fungování ústavu probíhala poměrně poklidně. Jak se otvíraly další ročníky, počet studentek narůstal, v roce 1912 jich měla škola již 129. I když lyceum dotovalo hlavní město Praha, jednalo se stále o soukromou školu – většina studentek tedy platila školné. V prvních třech ročnících

80 tehdejších korun ročně, od čtvrtého do šestého ročníku pak dvojnásobek. Tyto platby bylo možno rozdělit až do čtyř splátek během roku. Nemajetným, dobře prospívajícím studentkám mohlo vedení školy školné snížit. Příjmy ze školného pokryly přibližně třetinu nákladů na provoz školy.

Škola se těšila oblibě a podpoře i u místních politiků, a to ve vzácné shodě – i jindy nesmiřitelní rivalové mladočeši a národní socialisté na jedné straně a sociální demokraté na straně druhé si zřejmě dobře uvědomovali, jaký význam má tato instituce pro rozvíjející se čtvrť. Je také zřejmé, že lyceum dělalo „reklamu“ celé Praze 7 a jeho věhlas zdaleka překračoval hranice čtvrti. O tom svědčí i pohled do seznamů studentek. Převažovaly zde pochopitelně dívky z Prahy a tehdejších jejích předměstí, ale mezi studentkami lze nalézt i dívky z Kutné Hory, Rokycan nebo dokonce Ostravy. Na druhou stranu je třeba si přiznat, že po celou dobu existence lycea se řešil problém s uplatněním jeho absolventek, respektive s návazným studiem. Maturita na lyceu totiž neumožňovala regulérní vstup na univerzitu, dle typu návazného studia si musely absolventky zpravidla ještě doplnit vzdělání. Nabízelo se například složení dodatečné maturity na tzv. učitelských ústavech, které připravovaly zájemce na dráhu pedagoga na obecné nebo měšťanské škole. Tam se ale vyžadoval věk alespoň 19 let, přičemž celá řada absolventek holešovického lycea byla mladší.

I když se školu podařilo poměrně rychle stabilizovat z personálního hlediska, narůstaly její ekonomické problémy a schodek v hospodaření se začal prohlubovat. Příjmy ze školného a z dotací i finance od zřizovatele, tedy Spolku pro zřízení a udržování dívčího lycea v Praze 7 – Holešovicích, prostě nepokryly náklady spojené s provozem školy. Situace se vyhroutila v létě 1914, kdy byla pozastavena podpora školy za strany státu a subvenci výrazně zredukovalo i hlavní město Praha. Na to reagoval i pedagogický sbor dnes těžko představitelným krokem – učitelé na počátku školního roku 1914/1915 souhlasili s tím, že jim jejich platy budou sníženy o celých 50 %. Množily se také útoky na lyceum, které měly politické pozadí. Například v únoru 1914 se v konzervativních Národních listech objevil článek, který si vzal na paškál údajně nedostatečnou kvalifikaci některých členek pedagogického sboru – konkrétně Alice Masarykové a její kolegyně, učitelky kreslení Pavly Duškové. Že se jednalo o politický útok, je nasnadě, v případě Masarykové mířil na otce, respektive jeho angažmá v České straně pokrokové, jejíž členové i sympatizanti byli označováni jako realisté. U Pavly Duškové tomu bylo podobně, zde byl terčem její manžel, novinář blízký realistům a pozdější poslanec a diplomat Cyril Dušek (1881–1923). Útok tak musel odrazit realistický deník Čas, který nařčení odmítl jako bezpředmětná a obranu uzavřel slovy: „Smutné je, že Národní listy útočí na ‚živořící‘ lyceum v Praze VII. Bez osobní obětavosti jeho zakladatelů Praha měla by jen dvě dívčí lycea: jedno klerikální u Uršulinek a jedno německé.“

Dcera zrádce Rakouska

Celkovou situaci školy ještě zhoršilo vypuknutí první světové války v létě 1914. Studentky se už v prvním roce konfliktu zapojily do pomoci – v listopadu v rámci předmětu ruční práce vytvořily celkem 57 kusů oblečení určeného pro vojáky v poli. Některé tradiční slavnosti byly ve škole zrušeny, například mikulášská nadílka – místo ní ředitel školy inicioval sbírku pro opuštěné a osiřelé děti. Válka zasáhla i do pedagogického sboru: už roce 1914 narukoval do armády učitel latiny Bohumil Patka, v lednu následujícího roku jej následoval učitel matematiky a přírodopisu PhDr. Lev Pilz. I přes projevy loajality se ekonomickými problémy zmítaný ústav dostal do hledáčku rakouských orgánů. Důvod byl nasnadě, totiž působení dcery „největšího zrádce Rakouska“ na škole. Alice Masaryková byla nakonec v říjnu 1915 zatčena, po krátkém pobytu ve vyšetřovací vazbě v Praze byla převezena do Vídně, kde ve vězení čekala na soud. K němu nakonec nedošlo, po četných intervencích ze zahraničí byla v červenci 1916 propuštěna. V této souvislosti je třeba ocenit postoj ředitele lycea Satranského, který Masarykové na dobu nepřítomnosti přiznal časově neomezenou dovolenou. I když Masaryková po propuštění z vězení se školou dál udržovala kontakt, na pozici vyučující už se nevrátila. Vyšetřování rakouských úřadů se nevyhnulo ani již zmíněné Pavle Duškové, ta ovšem ve vězení neskončila.

Ke všem problémům se přidružily pověsti o chystaném uzavření celé školy. To se sice nepotvrdilo, ale bylo rozhodnuto, že první čtyři ročníky lycea se promění v gymnazijní třídy a vznikne zde jakási pobočka dívčího Reálného gymnázia Krásnohorská. Poslední dva ročníky lycea měly zůstat zachovány jako pokračování gymnázia. Toto řešení bylo ovšem velice nešťastné, zejména kvůli nekompatibilitě osnov obou typů škol, a bylo vnímáno jako snaha holešovické lyceum zrušit. Uprostřed těchto zmatků byl přinucen školu opustit i dosavadní ředitel dr. Satranský, na jehož místo byla dosazena dr. Berkovcová. Tato obětavá pedagožka se snažila školu za každou cenu zachránit. Na jaře 1918 svolala informační schůzi a zároveň vypsala „pokusný“ zápis do prvního ročníku lycea. Přihlásilo se téměř třicet uchazeček, tudíž se potvrdilo, že o tento typ školy je stále zájem. I přes veškerou snahu se ale první ročník lycea nepodařilo otevřít. Nicméně i tak, trochu na zapřenou, byla při lyceu na počátku října 1918 zřízena Ženská vyšší škola pro sociální péči. Nová škola, zpočátku jednoletá, později tříletá, měla poskytnout svým absolventkám kvalifikaci v oboru sociální práce a eventuální uplatnění ve zdravotnictví, školství nebo různých institucích, které se zabývají sociální problematikou. Otevření školy lze bezesporu vnímat jako dovršení snah tehdy už bývalé lycejni učitelky dr. Alice Masarykové.

Když byla škola 4. října 1918 uzavřena kvůli epidemii (španělské) chřipky, málokdo asi tušil, že zpět do školních lavic se studentky vrátí za zcela jiných poměrů. Už 8. listopadu se žáčky lycea spolu s dalšími pražskými středoškoláky zúčastnily na Pražském hradě „oslavy a rozloučení s Bílou horou“. Vznik samostatné republiky byl také významným impulzem pro resuscitaci školy. V lednu 1919 byla poprvé po šesti letech svolána její valná hromada a zvoleno nové kuratorium. V červnu téhož roku proběhl zápis, do prvního ročníku se přihlásilo rekordních 45 uchazeček. V létě 1919 vyšla tiskem výroční zpráva školy, která kromě jiného rekapituluje desetileté trvání ústavu. Za dekádu fungování školu úspěšně dokončilo 189 dívek, mezi absolventkami bylo nejvíce učitelek (24), úřednic (13), umělkyní (10) nebo sociálních pracovníků (7). Další desítky pak pokračovaly ve studiích – na obchodních a průmyslových školách či přímo na univerzitě.

Ač se zdálo, že lyceum čekají znovu dobré časy, realita byla nakonec jiná. Stejně jako za Rakouska, ani do vytvářeného systému vzdělávání v nové republice tento typ školy příliš nezapadal. Nejednalo se totiž o úplně plnohodnotnou střední školu, a to zejména ve srovnání s gymnáziem. Právě gymnázia se po vzniku republiky se začala ve velké míře otevírat pro vzdělávání děvčat. Navíc vzniklo poměrně velké množství odborně zaměřených středních škol (například obchodní akademie), což by jistě dříve nebo později vedlo k nevyhnutelnému poklesu zájmu o studium na lyceích. Tyto školy tak byly postupně transformovány v jiný typ vzdělávacích institucí. Tento osud potkal i holešovické lyceum, které se od školního roku 1922/1923 proměnilo na reálné gymnázium pod názvem Spolkové reálné gymnázium v Praze VII. V následujících letech pak ještě „dobíhaly“ lycejni třídy a nové studentky už byly přijímány ke studiu na gymnáziu. Tato střední škola pak fungovala v Praze 7 po celou dobu první republiky i krátce po druhé světové válce.

I přes poměrně nedlouhou existenci sehrálo holešovické dívčí lyceum významnou roli v oblasti, která nám dnes přijde naprosto běžná, tedy ve vzdělávání dívek. Velice zajímavým aspektem fungování této školy bylo množství inspirativních osobností, které se sešly v pedagogickém sboru – v čele s dcerou pozdějšího prezidenta PhDr. Alicí Masarykovou.

<https://www.praha7.cz/divci-lyceum-v-holesovicich-ii>